

Η ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΣ ΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ *

Ἰπὸ

Von Prof. Dr. ERNST SCHULTZE, Leipzig

Ἡ ἱστορία ὄλων τῶν ἔθνῶν εἰς τὰ ὁποῖα ἐπικρατεῖ ἡ φυσικὴ οἰκονομία εἶναι ταύτοχρόνως καὶ ἡ ἱστορία τῶν ἀγροτῶν. Ἐκτὸς καὶ ἐν Γερμανίᾳ, μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν τοῦ μεσαίωνα, ὁλόκληρος σχεδὸν ὁ πληθυσμὸς τῆς χώρας ἢ τοῦλάχιστον τὰ τέσσαρα πέμπτα αὐτοῦ ἠσχολοῦντο εἰς τὰ διάφορα γεωργικὰ ἐπαγγέλματα, τὸ δὲ ἔδαφος ἀπετέλει σχεδὸν τὸν μόνον ἔθνικὸν πλοῦτον.

Οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν κατὰ κανόνα ἐκτιμῶσι καὶ λαμβάνουσιν ὑπ' ὄψιν τὰ γεγονότα ταῦτα μόνον ἐφ' ὅσον σχετίζονται μὲ τὴν χρηματικὴν καὶ πολιτικὴν ἐξασθένησιν ἐνὸς κράτους ὠργανωμένου ἐπὶ φυσικοοικονομικῶν βάσεων. Ἀπὸ δημοσιονομικῆς ἀπόψεως τὸ σημεῖον τοῦτο ἐνδιαφέρει ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπιβολὴν φόρων καὶ τὴν χρησιμοποίησιν αὐτῶν, ἀπὸ δὲ τῆς πολιτικῆς ἀπόψεως, παρατηρεῖται ὅτι οἱ διάφοροι φεουδάρχαι ἐξαρτῶνται ἐξ ὁλοκλήρου ἐκ τῶν ὑποτελῶν εὐγενῶν, ἵπποτῶν ἢ κολλήγων, οὕτως ὥστε νὰ εἶναι ἀδύνατον εἰς αὐτοὺς ν' ἀκολουθήσουν μίαν σταθερὰν καὶ σκόπιμον κεντρικὴν πολιτικὴν. Κατὰ πρῶτον, ἡ ἐξέλιξις τῶν πόλεων καὶ τῶν διαφόρων ἐπαγγελμάτων κατὰ τὰς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας τοῦ μεσαίωνα ἐπέδρασαν εὐμενῶς ἐπὶ τῆς μέχρι τότε σχεδὸν ἀποκλειστικῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας τῆς κοινωνίας.

Ἐν τούτοις δυνάμεθα νὰ μελετήσωμεν καὶ ἐκτιμήσωμεν τὰ γεγονότα καὶ ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως. Μήπως ἡ Σουηδία, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Γουσταύου Ἀδόλφου καὶ Καρόλου τοῦ XII, σπαταλήσασα τὸ αἷμα τοῦ ἀγροτικοῦ αὐτῆς πληθυσμοῦ εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν τῆς Εὐρώπης, κατέστη εὐτυχεστέρα ἢ ὅ,τι ἦτο τὸν μεσαίωνα, ὅποτε δὲν ἐγνώριζεν ἀπολύτως σχεδὸν τοὺς χρηματικοὺς φόρους καὶ ἦτο κατ' ἐξοχὴν γεωργικὴ χώρα; Μήπως τὰ στερεὰ θεμέλια τὸσον τοῦ γερμανικοῦ κράτους ὅσον καὶ τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ δὲν ἔχουν τὴν ἀρχικὴν τῶν βάσιν εἰς

* Ἡ ἐν λόγῳ μελέτη ἐγράφη εἰδικῶς διὰ τὴν «Ἐπιθεώρησιν Κοινωνικῆς καὶ Δημοσίας Οἰκονομικῆς».

τὴν φυσικὴν οἰκονομίαν τοῦ μεσαίωνα, ἣτις πάλιν ἔχει τὰς ρίζας τῆς εἰς τοὺς πρώτους ἀποικισμοὺς τῶν ἐλευθέρων γερμανικῶν φυλῶν ; Ἡ κατοχὴ καὶ καλλιέργεια τῆς χώρας ταύτης, τὸ ἔδαφος, ἡ ἄρωσις καὶ καλλιέργεια αὐτοῦ, ἡ ἐρρίζωσις τοῦ λαοῦ, ἡ ἐντατικὴ ἐργασία, πᾶν ὅ,τι ἐπετελέσθη κατὰ τὴν πάροδον τῶν αἰῶνων ἐκ μέρους ἀπειραρίθμων γενεῶν ἀγροτῶν, οἱ ὅποιοι ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν μετέδιδον τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, τὰς περὶ δικαίου ἀντιλήψεις των, τὴν σωματικὴν καὶ ψυχικὴν αὐτῶν ἐνεργητικότητα, δὲν ὀφείλονται μῆπως εἰς τὴν ἀγροτικὴν προέλευσιν τοῦ πληθυσμοῦ ; Ἡ πατρις δύναται νὰ διαφυλαχθῇ μόνον ὅταν οἱ ἄνθρωποι εἶναι προσηλωμένοι εἰς τὸ ἔδαφος, ὅταν γνωρίζουν ὅτι ἡ τύχη τῆς πατρίδος εἶναι στενῶς συνυφασμένη μὲ τὴν ἰδικὴν των, ὅτι τὰ ἀγαθὰ καὶ ἡ περιουσία των, αἱ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα των, ἡ οἰκογένεια, οἱ προπάτορες καὶ οἱ ἀπόγονοί των εἶναι στενῶς συνδεδεμένοι, μέχρι καὶ τῆς τελευταίας ρανίδος τοῦ αἵματός των μετὰ τοῦ ἐδάφους τούτου, καὶ ὅτι ἡ ἀπώλεια τοῦ ἐδάφους σημαίνει ἐπισφράγισιν τῆς ἰδικῆς των καταστροφῆς. Ὑπάρχουν μῆπως οἰαδήποτε ἄλλα οἰκονομικὰ ἀγαθὰ, μὲ τὰ ὅποια νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ σφυρηλατηθοῦν τόσον στενῶς αἱ σχέσεις ἑνὸς λαοῦ μὲ τὴν χώραν καὶ τὸ κράτος του ;

Ἄλλὰ καὶ εἰς ὅλα τὰ κράτη, τὰ ἔχοντα σήμερον ἀνεπτυγμένην χρηματικὴν οἰκονομίαν, ἡ γεωργία εἶναι καὶ παραμένει ἡ βᾶσις πάσης οἰκονομικῆς δραστηριότητος. Ὑπάρχουν μόνον ἐξαιρέσεις χωρῶν τινῶν, ὀφειλόμεναι εἰς γεωγραφικὰς συνθήκας· τοιαῦται εἶναι αἱ ἐμπορικαὶ ἐκεῖναι πόλεις, αἵτινες, ἐκτισμέναι ἐπὶ στενῆς λωρίδος γῆς καὶ πιεζόμεναι ἀπὸ ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς, ἠδυνήθησαν ν' ἀναπτυχθῶσι μόνον ὡς πειραταὶ καὶ θαλασσοπόροι, ὡς λ. χ. ἡ Σιδῶν, ἡ Τύρος καὶ αἱ μικρότεραι φοινικικαὶ πόλεις, ἡ ἀποικία αὐτῶν Καρχηδῶν καὶ πολὺ μεταγενεστέρως ἡ Βενετία.

Παντοῦ ἄλλοῦ ἡ ἀγροτικὴ οἰκονομία ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπ' αὐτῆς, ὡς βάσεως, ἠδυνήθησαν ν' ἀναπτυχθῶσιν ὅλαι αἱ λοιπαὶ οἰκονομικαὶ ἱκανότητες τῶν ἀνθρώπων. Εἰς πολλὰς χώρας διειρηθῆ ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν ἐθιμοτυπίαν ἢ ἀνάμνησιν τῆς σπουδαιότητος ταύτης τῆς γεωργίας. Οὕτω π.χ. ὁ βασιλεὺς εἰς χώρας τινὰς ὅπου ἔφερε καὶ τὸν τίτλον τοῦ «ἀρχοντος ἀγροκτῆμονος» ἢ «πρώτου ἀγρότου», ὤφειλε, μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάρρησίν του, νὰ ἀρώσῃ καὶ σπεῖρῃ ἀγρόν τινα. Ἄλλοῦ πάλιν (ὡς ἀναφέρει ὁ Ξενοφῶν περὶ τῶν Περσῶν)

ἐτελοῦντο ἑορταί εἰς τὰ βασιλικά ἀνάκτορα πρὸς τιμὴν τῆς γεωργίας.

Ἄλάνθαστον γνώρισμα τῆς καθαρῶς ἀγροτικῆς νοοτροπίας εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ὀλόκληρος ἡ οἰκογένεια τοῦ ἀρχηγοῦ ἐπιδίδεται εἰς ἀγροτικὰς ἐργασίας. Ὅπου οἱ ἴδιοι υἱοὶ τοῦ ἀρχηγοῦ φυλάττουν τὰ ποίμνια ἢ βοηθοῦν εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀγρῶν, ἐκεῖ δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ καθαρῶς γεωργικοῦ λαοῦ. Οἱ υἱοὶ τοῦ βασιλέως Πριάμου ζευγνύουν οἱ ἴδιοι τὴν ἄμαξαν τοῦ πατρός των, οἱ δὲ ἀδελφοὶ τῆς Ναυσικᾶς, κόρης τοῦ ἄρχοντος τῆς νήσου, ἀποζευγνύουν τοὺς ἡμιόνους. Ὁ Ὀδυσσεὺς καυχᾶται ἐνώπιον τῶν μνηστήρων ὅτι γνωρίζει πῶς ν' ἀροτριᾷ τὴν γῆν. Ὁ Λαέρτης ἐργάζεται εἰς τὸν κῆπον, ἄρχοντες καὶ προὔχοντες σφάζουν ζῶα, τὰ ἐκδέρουν καὶ ψήνουν μόνοι των τὴν τροφὴν των. Αἱ βασίλισσαι κλώθουν καὶ ὑφαίνουν ὁμοῦ μετὰ τῶν δούλων των· ἡ βασίλοπαις Ναυσικᾶ μεταβαίνει μετὰ τὰς θεραπαινίδας τῆς νὰ πλύνῃ¹ καὶ πολλὰ ἄλλα παραδείγματα.

Τὸ ἀρχαιότατον αἰγυπτιακὸν μνημεῖον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀναγράφεται τὸ ὄνομα βασιλέως, παριστᾷ τὸν κυρίαρχον ἐγκαινιάζοντα τὸ σκάψιμον ἀγρῶν, τοῦτο δὲ εἶναι χαρακτηριστικὸν ἑνὸς γεωργικοῦ λαοῦ· πιθανὸν δὲ ἡ τελετὴ αὕτη ν' ἀπετέλει μέρος τῆς σειρᾶς τελετῶν διὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάρρησιν. Ἐν πλήρει στολῇ, μετὰ τὸ λευκὸν κρανοειδὲς στέμμα, μετὰ τὴν χαρακτηριστικὴν βασιλικὴν ποδιὰν καὶ τὴν μακρὰν οὐρὰν λέοντος, ἴσταται εἰς τὴν ὄχθην μιᾶς διώρυγος, μετὰ τὴν σκαπάνην ἀνά χειρᾶς, ἐνῶ εἷς ὑπηρέτης κρατεῖ προτεταμένον πρὸς αὐτὸν ἕνα κοφίνι. Ἄλλοι ἐργάζονται ἐπὶ μιᾶς νήσου ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται ἕν πλοῖον. Τοῦ βασιλέως προηγούμενα τὰ λάβαρα, ὀπισθέν του δὲ ἴστανται δύο ὑπηρεταί μετὰ κλάδους φοινίκων. Εἰς τοὺς ἐκεῖ πλησίον θάμνους παπύρων φαίνονται τὰ φορεῖα, ἐντὸς αὐτῶν δὲ τὰ τέκνα τοῦ βασιλέως². Πιθανῶς ἐπεκράτει ἡ συνήθεια ὅπως λαμβάνῃ μέρος εἰς τὴν συμβολικὴν ταύτην τελετὴν καὶ ὀλόκληρος ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια.

Παρομοία συνήθεια ἐπεκράτει καὶ εἰς τὴν Κίναν, μέχρι τῆς πτώσεως τῆς τελευταίας δυναστείας. Θαυμασίαν περιγραφὴν

1. R. Walther Darr : Das Bauertum als Lebensquelle der nordischen Rasse : 2 Aufl. München 1933. S. 161.

2. Eduard Meyer : Geschichte des Altertums. 2 Aufl. 1909. 2 S. 12.

τῆς τελετῆς ταύτης παρέσχεν ἡμῖν ἢ ὑπὸ τὸν Λόρδον Μακάρτνεϋ ἀγγλικὴ ἀποστολὴ εἰς τὴν Κίναν τῷ 1792.

Κατ' ἀρχαίαν συνήθειαν, ὁ αὐτοκράτων καθ' ἕκαστον ἔτος μετέβαινε εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Τογκ-τσου-φου, ὅπως τιμῆσῃ τὴν γεωργίαν. Συμφώνως πρὸς τὸ ἔθιμον τοῦτο, ἐπὶ μίαν ὥραν περίπου ἐπεδίδετο εἰς τὴν ἄρωσιν, καθ' ὃν χρόνον ἐψάλλοντο ὑπὸ τῶν παρισταμένων ἐπισήμων καὶ ἀγροτῶν ὕμνοι διὰ τὴν γεωργίαν· μετ' αὐτὸν ἐξηκολούθουν τὴν ἄρωσιν οἱ διάφοροι μεγαστᾶνες τῆς αὐλῆς καὶ οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος. Ὅλοι οἱ μεγαστᾶνες ὡς καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἔφερον ἐνδυμασίας καταλλήλους διὰ τὴν ἐπιτελουμένην ἐργασίαν.

Τὸ προϊόν τοῦ οὕτω καλλιεργουμένου ἀγροῦ συνελέγετο μετὰ προσοχῆς. Ἐν πάσῃ σοβαρότητι δὲ οἱ Κινέζοι ἐβεβαίουν ὅτι τόσον ὡς πρὸς τὴν ποιότητα ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν ποσότητα, ἡ συγκομιδὴ τοῦ ἀγροῦ τούτου ὑπερεῖχε πάντοτε τῶν ἀγρῶν τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως *. Τοῦτο δὲ εἶναι ἀπίθανον, δεδομένου ὅτι ἀσφαλῶς κατεβάλλετο ἰδιαιτέρα φροντίς διὰ τὸν ἀγρὸν τοῦτον.

Αἱ λίαν ἐπιβλητικαὶ αὐταὶ ἑορταὶ ἐγίνοντο γνωσταὶ καὶ εἰς τὰ πλεον ἀπομεμακρυσμένα χωρία τῆς Κίνας. Σκοπὸς τῆς τούτης γνωστοποιήσεως ἦτο ἡ ἐνθάρρυνσις τῶν γεωργῶν καί, ἐν περιπτώσει πτωχῆς συγκομιδῆς, ἡ παρηγορία ὅτι τὸ ἐπάγγελμά του ἐξηυγενίζετο διὰ τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς αὐτοῦ τούτου τοῦ αὐτοκράτορός του, ὅστις διὰ τῆς συμβολικῆς ταύτης πράξεως του παρουσιάζετο ὡς ἀνήκων εἰς τὴν πολυπλοσθεστέραν καὶ χρησιμωτέραν κοινωνικὴν τάξιν τῶν ἀγροτῶν.

Τοιαύτη νοοτροπία ἐπεκράτησε καὶ εἰς πολλοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς μέχρι καὶ τοῦ τέλους τοῦ μεσαίωτος. Κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους, πολιτικοὶ ἄνδρες μὲ διορατικότητα καὶ εὐρυτάτην ἀντίληψιν διεκήρυξαν ἐμφαντικῶς τὴν πίστιν των εἰς τὴν ὑψίστην σπουδαιότητα τῆς γεωργίας. Οὕτως ὁ Σουλλύ, ὁ μεγαλοφυῆς Ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν καὶ Ἐθνικῆς Οἰκονομίας Ἐρρίκου τοῦ Δ' τῆς Γαλλίας, ἐχαρακτήριζε τὴν γεωργίαν καὶ κτηνοτροφίαν ὡς τοὺς δύο μαστοὺς τοῦ Κράτους, αἱ ὁποῖαι ἤξιζον ὀλοκλήρους τοὺς θησαυροὺς καὶ τὰ χρυσορυχεῖα τοῦ Περσῶ.

* Staunton : Reise der englischen Gesadtschaft an den Kaiser von China in den Jahren 1792 und 1793. Zürich 1799. II 165.

Καὶ εἰς αὐτὰ τὰ σύγχρονα βιομηχανικὰ κράτη—μετ' αὐτῶν δὲ συγκαταλέγεται ἀπὸ αἰῶνος ἤδη καὶ ἡ Γερμανία—πολλοὶ τῶν θαυμαστῶν τῆς «συγχρόνου» ἐξελίξεως ἔθεσαν ἐκ νέου ἐπὶ τάπητος τὸ ζήτημα τῆς σπουδαιότητος τῆς γεωργίας. Οὕτω ὁ Brentano, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὁ κύριος ἐκπρόσωπος τῶν ὀπαδῶν τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου, τῷ 1906, ἐν τινι ἄρθρῳ ἐφημερίδος περὶ τῆς μερίμνης τοῦ Κράτους διὰ τὴν τάξιν τῶν ἀγροτῶν (τὸ ἄρθρον δὲ τοῦτο δὲν ἀφεώρα τοὺς ἀγρότας, ἀλλὰ κυρίως τὴν γεωργίαν ἐν τῷ συνόλω αὐτῆς), ἔγραφε τὰ ἑξῆς: «Εἰς τὸν θύρῳβον ὅστις ἠγέρθη κατὰ τῶν ὑπὸ τῆς Βουλῆς ψηφισθέντων ἐν ὄλῳ ὑπὲρ τῆς γεωργίας κονδυλίων ἐκ 12.4 ἑκατομμυρίων μάρκων, ὅτι δῆθεν ταῦτα εἶναι «ὑπέρογκα βάρη διὰ τὸ κράτος» ἀπαντῶμεν ὅτι «ἐκ τούτου φαίνεται μόνον ὅτι ἡ γεωργία, ἀντὶ νὰ εἶναι τὸ στήριγμα τοῦ Κράτους, κατήντησεν ἢ ὑπότροφος αὐτοῦ».*

Πάντως οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ ὀμιλήσουν περὶ τῆς σπουδαιότητος καὶ σημασίας κοινωνικῆς τινος τάξεως δεόν νὰ ἀποφεύγουν τὰς ὑπερβολάς. Ὁ κίνδυνος τῆς ὑπερβολῆς εἶναι ἐξαιρετικῶς ἐγγύς, ἐπανειλημμένως δὲ εἶχομεν τοιαῦτα παραδείγματα τόσον διὰ τὴν ἐργατικὴν ὅσον καὶ διὰ τὴν ἐμπορικὴν τάξιν καὶ σπανιώτερον διὰ τὴν βιοτεχνίαν· τοιαῦται δὲ ὑπερβολαὶ δὲν ἔλειψαν καὶ ἀπὸ τὰς κρίσεις αἵτινες ἐξηνέχθησαν ἐπὶ τῆς ἐν γένει γεωργικῆς οἰκονομίας. Οἱ πλέον ἔνθερμοι ὑποστηρικταὶ τῆς ἰδέας ταύτης ἦσαν οἱ Φυσιοκράται, ἐνῶ καὶ αὐτοὶ οἱ οὐτοπισταὶ (οὐχὶ δὲ τὸ πρῶτον παρὰ τοῖς σοσιαλισταῖς τοῦ 17ου ἢ 18ου αἰῶνος, ἀλλὰ πολὺ πρότερον παρὰ τῷ Θωμᾷ Μόρω καὶ παρὰ Πλάτωνι) δὲν περιέπεσαν εἰς τὴν ὑπερβολὴν ταύτην ν' ἀποδώσουν ἐξαιρετικὴν σπουδαιότητα εἰς τὴν γεωργίαν ἐν τῇ κοινωνικῇ οἰκονομίᾳ. Ὁ Πλάτων ἐδίδασκεν ὅτι οἱ ἐπεξεργαζόμενοι τὰς πρώτας ὕλας εἶναι ἐξ ἴσου ἀπαραίτητοι εἰς τὴν κοινωνίαν ὅσον καὶ οἱ παραγωγοὶ αὐτῶν καὶ ὅτι καὶ τὸ ἐμπόριον ἦτο ὑψίστης σπουδαιότητος διὰ τὴν γενικὴν οἰκονομίαν, διότι δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὸ πλουτισμὸν τῶν ἐμπόρων μόνον ἀλλὰ εἰς τὴν εὐημερίαν ὀλοκλήρου τοῦ λαοῦ.

Ἡ σημασία ὅμως τῆς γεωργίας δύναται νὰ ἐξετασθῇ ἀπὸ ὀρισμένους ἀπόψεις, καταλήγομεν δὲ εἰς διάφορα συμπεράσματα, συμφώνως πάντοτε πρὸς τὴν ἄποψιν ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐξετάζεται τὸ ζήτημα.

* Brentano in der «Patria» 1906, S. 47.

Κυριώτεροι τῶν ἀπόψεων τούτων εἶναι αἱ ἑξῆς :

1. Ὁ ἐπίσπιτισμὸς τοῦ πληθυσμοῦ τῶν πόλεων.— Ἱστορικῶς βεβαίως ἡ ἄποψις αὕτη δὲν ἦτο ἡ πρώτη ἐπικρατήσασα. Ἐπὶ μακρὰ χρονικὰ διαστήματα ἐν τούτοις (ὡς λ. χ. ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰῶνος, καὶ ἤδη τὸν μεσαῖωνα κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀστικῆς οἰκονομίας), ἡ ἄποψις αὕτη ἦτο ἡ ἐπικρατεστέρα καὶ ἡ μᾶλλον προέχουσα ἐν τῇ οἰκονομικῇ φιλολογίᾳ τῆς ἐποχῆς, διὰ τὸν λόγον δὲ ἀκριβῶς τοῦτον προτάσσομεν ταύτην τῶν ἄλλων. Ἡ γεωργία καὶ ἡ κτηνοτροφία, συμφώνως πρὸς τὴν ἄποψιν ταύτην, δὲν ἔχουν ἄλλην ὑψηλοτέραν ἀποστολὴν εἰμὴ μόνον νὰ τροφοδοτοῦν τοὺς πληθυσμοὺς τῶν πόλεων. Ὡς ἐκ τούτου ἀφελῶς ἐνομιζέτο ὅτι μεθ' ὄλην τὴν τροφοδότησιν τοῦ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ παρέμειναν ἄρκετὰ ἀποθέματα τροφίμων καὶ βιομηχανικῶν πρώτων ὑλῶν εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν. Δὲν τίθεται ἐπομένως τὸ ἐρώτημα κατὰ πόσον ὑπάρχουν συστήματα γεωργικῆς ἰδιοκτησίας καὶ οἰκονομίας, μὲ τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατόν νὰ παρέχωνται εἰς τοὺς πληθυσμοὺς τῶν πόλεων ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερα προϊόντα τῆς γῆς, χωρὶς νὰ ἐλαττοῦται ταυτοχρόνως τὸ περιθώριον διατροφῆς τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ, ἢ νὰ χειροτερεύῃ ἡ ποιότης τῆς τροφῆς των λόγῳ τῆς ὑψώσεως τῶν τιμῶν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἀποκαλοῦμεν ἐμπορικοποίησιν τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, ἀπέκτησε μεγάλην σπουδαιότητα εἰς πλείστους τῶν σημερινῶν πολιτισμένων λαῶν.

2. Ἡ εὐημερία τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ.— Ἀξία παρατηρήσεως εἶναι ὡσαύτως καὶ ἡ οὐχὶ ὀλιγώτερον μονομερῆς αὕτη ἄποψις, ἐν τῇ ὁποίᾳ προέχει ἡ εὐημερία τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ, παντὸς ἄλλου σκοποῦ θεωρουμένου ὡς δευτερευούσης σημασίας. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ ἄποψις αὕτη οὐδόλως ἐκπροσωπεῖται ἐν τῇ οἰκονομικῇ φιλολογίᾳ, οὐδὲ παρ' αὐτοῖς τοῖς φυσιοκράταις.

3. Ἡ φεουδαρχικὴ ἄποψις, κατὰ τὴν ὁποῖαν τὸ πᾶν ἐν τῇ κοινωνικῇ οἰκονομίᾳ δέον νὰ ρυθμίζεται συμφώνως πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ μεγαλοκτηματίου, ἐπολεμήθη ἐνίστε ἐν τῇ οἰκονομικῇ φιλολογίᾳ, ἰδίᾳ ἐν σχέσει πρὸς τὰ οἰκογενειακὰ καταπιστεύματα. Ὡς ἐκ τούτου καὶ αὐταὶ αἱ κυβερνήσεις τῶν φεουδαρχικῶν κρατῶν ἐξεκίνουν ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν ταύτην, καὶ ἀπὸ αὐτὴν διείποντο ὅλαι αἱ πράξεις καὶ ἐνέργειαι τῆς, ἐκδηλουμένην εἰς τὰ δημοσιεύματα καὶ διάφορα ὑπομνήματα, καὶ τὰς δηλώσεις τῶν ὑπουργῶν. Ἐν προκειμένῳ ἀναφέ-

ρομεν τὴν στάσιν τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως καὶ μέχρι τοῦ 1830 ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς θήρας ἢ τὸ ὑπόμνημα τῆς πρωσικῆς κυβερνήσεως τὸ 1904 ἐπὶ τῶν οἰκογενειακῶν καταπιστευμάτων.

Διὰ λόγους πολιτικούς καὶ μετὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἐπιθέσεις ἃς ὑπέστη ὁ φεουδαρχισμὸς καὶ τὴν μεγάλην ἀντίδρασιν ἣν ἐδημιούργησεν, ἐθεωρήθη σκόπιμος ἡ ἀντικατάστασις τῆς λέξεως «φεουδάρχει» διὰ τῆς λέξεως «μεγαλοκτηματῖαι». Ἐπειδὴ ὅμως καὶ ἡ λέξις αὕτη ἐπέσυρε σὺν τῷ χρόνῳ τὴν αὐτὴν ἀντιπάθειαν, ἡ μεγάλη ἰδιοκτησία καλύπτει τὰ συμφέροντά της ὀπισθεν τοῦ γενικοῦ συνθήματος τῆς «σπουδαιότητος τῆς γεωργίας». Κατὰ κανόνα ζητεῖ, εὐθύς ὡς αἰσθανθῆ ὅτι ἡ πολιτικὴ της θέσις διατρέχει σοβαρὸν κίνδυνον, νὰ δημιουργήσῃ συμμάχους εἰς τὰς πόλεις, ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὔρη τοιούτους ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ πεδίου, δεδομένου ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων εἶναι δημοκρατικῶν φρονημάτων, προτάσσει τὸ σύνθημα τοῦ ἐπισιτισμοῦ τῶν πόλεων, ὑποστηρίζουσα ὅτι ἡ προμήθεια τῶν βασικῶν τροφίμων (σιτηρῶν καὶ γεωμήλων) ἐπιτυγχάνεται καλύτερον διὰ τῆς μεγάλης ἰδιοκτησίας παρὰ διὰ τῆς μικροκαλλιέργειας, καθόσον ἡ μικρὰ καλλιέργεια δὲν δύναται νὰ προμηθεύσῃ σιτηρὰ καὶ γεώμηλα εἰς μεγάλας ποσότητας. Καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς εἰσέτι τοῦ 20οῦ αἰῶνος, ἐπεκράτει ἀκόμη ἡ πεποίθησις ὅτι ἡ μέση καὶ μικρὰ ἀγροτικὴ ἰδιοκτησία καὶ παραγωγή δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ παραγάγουν κατὰ μονάδα ἐκτάσεως ἀρκετὸν καὶ ἄξιον λόγου πλεόνασμα, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ διὰ τὴν τροφοδότησιν τῶν πόλεων.

Τὸ τελικὸν συμπέρασμα τῆς ὡς ἄνω ἀπόψεως εἶναι ὅτι, ἐνῶ ἡ αὔξησις τῆς παραγωγῆς σιτηρῶν καὶ γεωμήλων εἶναι ἐφικτὴ μόνον διὰ τῶν μεγάλων γεωργικῶν ἐπιχειρήσεων, εἰς ἃς δύνανται νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ὅλαι αἱ τεχνικαὶ τελειοποιήσεις, τὸναντίον παρατηρεῖται διαρκῆς ἀραίωσις τοῦ μονίμως ἐγκατεστημένου ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ταχεῖα ἐκτόπισις τῆς ἀγροτικῆς τάξεως ὑπὸ τῆς μεγάλης ἰδιοκτησίας, ἥτις, ἀπασχολοῦσα κατ' ἀρχὰς ἐγχωρίους μόνον ἀγρεργάτας, ἐφαρμόζει σὺν τῷ χρόνῳ τὰς ἐντατικὰς μεθόδους ἐργασίας, χρησιμοποιοῦσα καὶ ἀλλοδαπὰς ἀγροτικὰς χεῖρας. Ἐπομένως εἶναι ἐμφανὲς ὅτι τὰ συμφέροντα τοῦ καταναλωτοῦ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ, ὡς καὶ τῶν μεγαλοκτηματιῶν παραγωγῶν ἀπαιτοῦσι τὴν χρησιμοποίησιν τῶν εὐθηνῶν ἀλλοδαπῶν ἐποχιακῶν ἐργατῶν, δηλ. ξένων, οἱ ὁποῖοι, πρὸ τοῦ πολέμου, ἐχρησιμοποιοῦντο κατὰ ἑκατοντάδας χιλιά-

δων ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἰδίᾳ ἐν Πρωσσίᾳ. Σοβαρῶς δὲ κάποτε ἐμελετήθη τὸ ζήτημα τῆς χρησιμοποίησεως, ἐν ᾿Ανατολικῇ Πρωσσίᾳ καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς ᾿Ανατολικῆς Γερμανίας, Κινέζων Κουλί, διότι δι' αὐτῶν θὰ ἐπετυγχάνετο ἔτι εὐθηνότερα παραγωγή.

Θὰ ἔπρεπε λοιπὸν νὰ ἐκδιωχθοῦν οἱ προσηλωμένοι εἰς τὰς γαίας των ἀγρόται καὶ ἐργάται καὶ νὰ ἀντικατασταθοῦν μὲ εὐθηνὰς ξένας ἐργατικὰς χεῖρας! Τοῦτο δέ—ὕπεστηρίζετο—θὰ ἐπέδρα εὐμενῶς καὶ ἐπὶ τῆς ἐν Γερμανίᾳ καταναλώσεως τροφίμων, διότι οἱ ξένοι ἐποχιακοὶ ἐργάται θὰ ἐξώδευον τὸ εἰσόδημά των εἰς τὴν πατρίδα των κατὰ τὸν χειμῶνα, ἐνῶ τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας των θὰ παρέμενεν εἰς ὄφελος τῶν ἀστῶν καταναλωτῶν τῆς χώρας. Θεωρητικῶς ἡ ἀπαίτησις αὕτη μεγάλης παραγωγῆς τροφίμων ἄφηνεν ἐλάχιστον περιθώριον διὰ τοὺς γηγενεῖς ἀγρότας.

4. Ἡ ἄποψις τῆς πολιτικῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας, ἣτις ὑπεστηρίζετο ζωηρότατα καὶ ἀπὸ τὴν στρατοκρατικὴν, οὐχὶ δὲ σπανίως καὶ ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴν πολιτικὴν. Ἡ ἄποψις αὕτη στηρίζεται ἐπὶ τῆς πεποιθήσεως ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ ὅσον τὸ δυνατὸν αὕξησις τοῦ πληθυσμοῦ, ἐπομένως δὲ καὶ ἡ ἐνίσχυσις τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὴν ὑπαιθρον. «Τοὺς ἄνδρας νὰ θεωρῆτε ὡς τὸ μέγιστον ἀγαθόν». Ἐπὶ τῶν λέξεων τούτων τοῦ μεγάλου Ἐκλέκτορος ἐβασίζετο ἡ ὅλη πολιτικὴ τῶν Χοχεντζόλερν, ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος, δι' ἧς ἐσκοπεῖτο ἡ κατ' ἀνώτατον ὄριον δυνατὴ αὕξησις τοῦ πληθυσμοῦ, ἰδίᾳ εἰς τὴν ὑπαιθρον. Τότε ὅμως εἶναι δυνατὸν μίᾳ χώρᾳ νὰ ἔχη τὸ ἀνώτατον ὄριον κατοίκων, ὅταν δὲν ἀποβλέπει μόνον εἰς τὴν αὕξησιν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν πόλεων.

5. Ἀπὸ κοινωνικοπολιτικῆς ἀπόψεως ὅμως, ἐναντίον τῆς ἀπεριορίστου ταύτης αὐξήσεως τῶν πόλεων γεννῶνται πλεῖστα ὅσα σοβαρὰ ζητήματα, ὥστε καθίσταται ἀναγκαῖα ἡ ἀραίωσις τοῦ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ, ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν ὑπαιθρον, πρὸ παντὸς δὲ ἡ λήψις κατασταλτικῶν μέτρων πρὸς περιορισμὸν τῆς περαιτέρω αὐξήσεως τῶν πόλεων. Ἴνα καταστῇ ὅμως δυνατὴ ἡ ἐπίτευξις τοιοῦτου σκοποῦ, εἶναι ἐπάναγκες ὅπως ληφθῇ πρόνοια διὰ τὴν ἀγροτικὴν τάξιν καὶ ὅπως γίνῃ μίᾳ γενικῇ δικαίᾳ κατανομῇ τῆς ὅλης ἐπιφανείας τοῦ ἐθνικοῦ ἐδάφους.